

До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 2023-38
Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
(61024, м. Харків, вул. Пушкінська 77)

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертацію Шакіна Ростислава Сергійовича, підготовлену на тему «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми» та подану на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю «Право» (Харків, 2023)

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Актуальність теми дисертаційного дослідження Р.С. Шакіна «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми» не викликає сумнівів. Адже фахівцями встановлено та доведено, що жорстоке поводження у сім'ї, особливо стосовно дітей, є найбільш соціально небезпечною поведінкою її членів, оскільки порушує основний принцип життєдіяльності родини – безпечне та комфортне існування кожного її члена.

Крім того, прояви домашнього насильства не лише руйнують гармонію і злагод у родині, але й спричиняють сімейне неблагополуччя, призводять до озлоблення і ненависті, та у подальшому виступають однією з передумов поширення злочинності в суспільстві й можуть стати стійким криміногенним чинником.

Коло питань, які розглядаються дослідником у дисертації, в сучасних працях науковців кримінального права отримала лише часткове наукове обґрунтування і дотепер не були предметом самостійного комплексного дослідження. Усе це свідчить про актуальність та значущість обраної теми як з погляду загальної доктрини кримінального права, так і застосування кримінально-правової норми за домашнє насильство у правозастосовній діяльності. Враховуючи ці обставини, подана праця Р.С. Шакіна є актуальною та свосчасною.

Тематика підготовленої дисертації узгоджується із виконанням роботи на кафедрі кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959).

Мета запропонованого дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб розкрити питання соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за жорстоке поводження з дітьми як однієї із форм домашнього насильства; сформулювати кримінально-правове визначення жорстокого поводження з дітьми; надати кримінально-правову оцінку підстав кримінальної відповідальності за домашнє насильство та жорстоке поводження з дітьми; вироблення пропозицій з удосконалення ст. 126¹ КК України; розробити пропозиції щодо виділення окремого складу кримінального правопорушення – жорстокого поводження з дітьми (с. 5-6).

На досягнення названої мети були сформульовані шість згрупованих завдань (с. 6), які були досягненні і визначені як наукова новизна одержаних результатів (с.7-9) по тексту дисертації та у загальних висновках (с. 178-186).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Під час виконання дисертаційної роботи відповідно до поставленої мети і вирішуваних завдань було застосовано діалектичний, історико-правовий, юридичний (догматичний), системно-структурний, функціональний, статистичний порівняльно-правовий методи. Емпіричну базу дослідження становлять матеріали 226 вироків за кримінальними провадженнями про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126¹ КК України, що розглядалися судами України в період з 2019 по 2023 роки, статистична інформація МВС України, Генеральної прокуратури України, Державної судової адміністрації України та її територіальних управлінь (с. 7).

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної праці Р.С. Шакіна полягає в тому, що подана робота є першим в українській науці кримінального

права комплексним дослідженням блоку питань, пов'язаних з кримінальною відповідальністю за жорстоке поводження з дітьми як однією з форм домашнього насильства, в якому обґрунтовано низку концептуальних понять, теоретичних положень, практичних рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у даній сфері. На основі проведеного дослідження сформульовано нові положення, які є внеском у розвиток кримінального права України та важливими для правотворчої діяльності (с. 7-9)

Здійснений аналіз змісту даного дисертаційного дослідження дозволяє зробити висновок про наявність елементів наукової новизни. Найбільш суттєвими науковими положеннями у пропонованій дисертації є:

– виокремлення основного безпосереднього об'єкту жорстокого поводження з дітьми (як окремого складу кримінального правопорушення) – під яким розуміється суспільні відносини, що забезпечують нормальний фізичний та психологічний розвиток дитини у колі сім'ї і впливають на формування її як повноцінної особистості;

– виділення структурних елементів суспільних відносин, на які безпосередньо посягає жорстоке поводження з дітьми і з'ясування механізму заподіяння їм шкоди;

– доведеність про необхідність заміни у диспозиції ст. 126¹ КК України терміну «систематичне» на «тривале» насильство;

– встановлення, що поняття «жорстоке поводження» є більш широким, ніж «насильство»;

– обґрунтування про необхідність виділення окремого складу кримінального правопорушення – жорстокого поводження з дітьми;

– пропозиції законодавчо передбачити як наслідок жорстокого поводження з дітьми заподіяння чи створення загрози заподіяння шкоди нормальному розвитку дитини.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Основні положення та висновки, що сформульовані у дисертації відображено в 7 наукових

публікаціях, зокрема у 4 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджений Міністерством освіти і науки України, 1 стаття опублікована в зарубіжному виданні, та 3 тези доповідей на науково-практичних конференціях. Результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані на міжнародних та всеукраїнських наукових заходах (с. с. 10, 14-15, 213-214).

Положення дисертаційного дослідження мають логічну побудову. За своєю структурою дисертація складається із анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій здобувача за темою дисертації, зі вступу, 4-х розділів, що містять 7 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг роботи становить 214 сторінок, з яких 186 сторінок – основного тексту, список використаних джерел з 257 найменувань займає 26 сторінок, додаток – 2 сторінки.

У **першому розділі** дисертації «Загальні засади кримінальної відповідальності за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми» складається з трьох підрозділів (с. 11). Особливої уваги заслуговує підрозділ щодо соціальної обумовленості кримінальної відповідальності за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми та фактори, що обумовлюють його криміналізацію (с. 22-49), а також Міжнародні стандарти та міжнародна судова практика у сфері запобігання та протидії домашньому насильству у формі жорстокого поводження з дітьми (с. 49-66), у останньому підрозділі автору вдалося ретельно дослідити перелік міжнародно-правових актів та міжнародну судову практику та їх імплементацію у національне законодавство України.

У **другому розділі** дисертації «Об'єктивні ознаки жорстокого поводження з дітьми» (с. 73), який складається з двох підрозділів, досліджено родовий, безпосередній та видовий об'єкти кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126¹ КК України (с. 76-82), проаналізовано суспільно небезпечне діяння та його ознаки об'єктивної сторони (с. 95). Важливим та необхідним також стало дослідження дисертантом структурних елементів

суспільних відносин, на які безпосередньо посягає жорстоке поводження з дітьми та з'ясування механізму заподіяння їм шкоди (с.82-86, с. 93) й пропозиції автора про доцільність виділення окремого складу кримінального правопорушення – жорстокого поводження з дітьми (с. 135).

У **третьому розділі** дисертації «Суб'єктивні ознаки жорстокого поводження з дітьми» (с. 138), який складається з двох підрозділів, досліджено суб'єкт (с. 150-158) та суб'єктивну сторону даного суспільно небезпечного діяння (с. 138-150). Встановлено, що домашнє насильство може бути вчинене як з прямим, так і з непрямим умислом. На підставі матеріалів судової практики виявлено, що в більшості випадків домашнє насильство вчиняється з прямим умислом. Вперше доведено, що жорстоке поводження з дітьми може вчинятися як з прямим чи непрямим умислом, так і з кримінально протиправною недбалістю. Важливим здобутком стало встановлення того, що дане діяння може бути вчинено як спеціальним суб'єктом (с. 155, 161), так і загальним суб'єктом, а співучасниками даного кримінального правопорушення можуть бути як спеціальні, так і загальні суб'єкти (с. 155-156, 162).

У **четвертому розділі** дисертації «Покарання за жорстоке поводження з дітьми» (с. 163-175) розглянуто проблеми покарання домашнього насильства та жорстокого поводження з дітьми. Зокрема, автором проаналізовано 226 вироків та узагальнено які види покарання були призначені до осіб, які визнані винними за домашнє насильство у формі жорстокого поводження та робиться висновок, що покарання за домашнє насильство не завжди відповідає ступеню небезпечності даного кримінального правопорушення.

Слушною є пропозиція дисертанта, передбачити пробачійний нагляд як одне з основних покарань у новій нормі, а у ч. 1 ст. 1261 КК арешт замінити пробачійним наглядом, у зв'язку з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань» від 23 серпня 2023 року, який набере чинності 28 березня 2024 року, оскільки покарання у виді арешту буде застосовуватися лише до

військовослужбовців, а у більшості санкцій диспозиції норм Особливої частини, арешт буде замінений новим основним видом покарання – пробаційним наглядом. Крім того автору вдалося дослідити та визначити ознаки, за якими необхідно розмежовувати домашнє насильство у формі жорстокого поводження від інших суміжних складів кримінальних правопорушень.

Дисертаційне дослідження Р.С. Шакіна в цілому має належний ступінь обґрунтованості сформульованих висновків та наданих пропозицій щодо кримінальної відповідальності за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми. Наукові висновки та пропозиції підтверджені емпіричними, інформаційними та іншими даними. Автором використано достатня кількість літературних джерел та нормативно-правових актів із опанованої проблематики (257 найменувань).

Усе зазначене дозволяє позитивно оцінити рецензовану наукову роботу, відповідний теоретико-методологічний рівень, самостійність її підготування, наявність певних елементів наукової новизни. Загалом позитивна оцінка розглядуваної роботи Р.С. Шакіна дозволяє звернути увагу на окремі дискусійні положення, а також висловити зауваження:

1) при дослідженні нормативно-правового фактору соціальної обумовленості, дисертантом не з'ясовано питання про кримінальну відповідальність за жорстоке поводження щодо дітей у кримінальному законодавстві інших зарубіжних країнах (с. 31-36), лише фрагментарно при дослідженні об'єктивних ознак у дисертації є згадка на КК Іспанії та Польщі (с. 120-121), вважаємо це б надало додаткової аргументації щодо необхідності криміналізації такого діяння в окремій нормі;

2) автором недостатньо досліджений кримінологічний фактор, який, насамперед, і визначає характер та ступінь суспільної небезпечності, а також тяжкість наслідків жорстокого поводження стосовно дітей. Хоча в роботі указано, що більш детально суспільна небезпечність жорстокого поводження з дітьми буде розглянута при дослідженні об'єктивної сторони даного діяння, проте залишилося не з'ясованим (с. 42).

На нашу думку, саме суспільна небезпечність і тяжкість наслідків жорстокого поводження до дитини й визначають необхідність та достатність існування кримінально-правової заборони зазначеного діяння. Наприклад, це може бути втеча дитини з дому та її жебракування, вживання нею алкоголю чи наркотичних речовин, паління, каліцтво, самогубство, крім того прояви жорстокого поводження до дитини можуть супроводжувати, усе життя, навіть, вже доросла людина, за дослідженням фахівців, нерідко у майбутньому обирає саме таку протиправну поведінку стосовно своїх дітей, тому дисертанту обов'язково було б їх визначити, що істотно посилює аргументацію кримінологічного фактору (с. 40) та надало переконливих аргументів про доцільність кримінально-правової заборони даного діяння;

3) дослідником не з'ясоване питання про місце даного кримінального правопорушення у системі норм Особливої частини чинного КК України, оскільки воно є дискусійним серед науковців кримінального права та в проєкті нового КК України;

4) дисертант пропонує визначити вчинення домашнього насильства та жорстоке поводження з дітьми як «тривале» (с. 99, 103-104), оскільки термін «систематичне», на його думку, є не зовсім точним, адже зазначене діяння може вчинятися безперервно протягом тривалого часу.

Вважаємо, що у такому формулюванні «тривале» насильство буде необґрунтовано обмежувати кримінальну відповідальність за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми, адже, навіть нетривале жорстоке поводження щодо неповнолітніх може заподіяти істотну шкоду не тільки їх здоров'ю, але й життю та суперечить поняттю кримінального правопорушення, яке закріплене у ч. 1 ст. 11 КК;

5) не є доречною пропозиція дисертанта замінити дефініцію «емоційна залежність» на «емоційну невпевненість» як один із видів наслідків об'єктивної сторони жорстокого поводження з дітьми (с. 136).

На наше переконання, воно як і «емоційна залежність» також є оціночним поняттям, тому може містити різні підходи у його тлумаченні та здійснюватися

на власний розсуд слідчого, прокурора, судді у правозастосовній діяльності і ґрунтуватися виключно на їх оцінці відповідно до особистих чи власних уявлень. Це може призвести у подальшому як до безпідставної криміналізації певних діянь, так і порушення принципів законності та економії кримінально-правової репресії;

б) автором залишилося поза увагою, що жорстоке поводження до дитини може проявлятися й у вчиненні інших дій, зокрема, шантажу, примусу до вчинення протиправних дій, які дитина не бажає вчинити, поєднані з погрозою застосування насильства.

Але сформульовані зауваження, у переважній більшості мають дискусійний характер і тому, суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертаційної роботи.

Усе викладене дозволяє зробити загальний висновок про те, що дисертація «Кримінальна відповідальність за домашнє насильство у формі жорстокого поводження з дітьми» є кваліфікаційною науковою працею, яка виконана особисто здобувачем, розв'язує конкретне наукове завдання, є актуальним, завершеним і таким, що має теоретичну і практичну значущість.

Таким чином, дисертаційне дослідження відповідає вимогам п. п. 6, 7, 8 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 та Вимогам до оформлення дисертації, затверджених наказом МОН України від 12.01.2017 р. № 40, а його автор Шакін Ростислав Сергійович заслуговує на присудження йому ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Рецензентка

кандидат юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри кримінально-правової
науки та філософії юридичного

Університету імені Ярослава Мудрого

Підпис	<i>Galitsova V.</i>
Засвідчую	<i>[Signature]</i>
Нач.ВК	<i>[Signature]</i>
	р.і

Вікторія ГАЛЬЦОВА